

הדילמה של המוסר

אל"ם שמואל גורדון דוגל ב"משמעת ביקורתית" ("ביקורת מוסר המלחמה", מערכות 419, יוני 2008), שלפיה חיילים יבצעו פקודות רק אם אלה נראות להן מוסריות. במלחמת לבנון הראשונה הובילה הגישה הזאת למקרים שבהם סירבו טייסים לסייע לחבריהם שעל הקרקע, ובלבד שלא ייפגעו חפים מפשע

מבוא

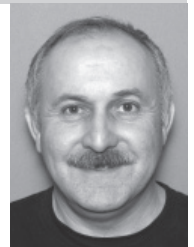
במאמרו "ביקורת מוסר המלחמה - מוסר המלחמה מול המשפט ודיני המלחמה" טוען אל"ם ד"ר שמואל גורדון כי על הלוחם להקשיב לקול מצפונו ולהחמיר עם עצמו אף מעבר לדיני המלחמה המקובלים. לטענת גורדון, אחת הסיבות המונעות מהחייל לציית לקול מצפונו היא הצורך בקיום המשמעת בצבא המבוסס על ציות ועל אכיפה. אני יכול להסכים שאין להשתית יחסי פיקוד רק על פקודות ועל הציות להן, אך יחד עם זאת נראה לי שגורדון הולך עם הרעיון שלו בצורה קיצונית מדי, ולדעתי יש לאזן בין הדברים. הדוגמאות שבהן משתמש גורדון להוכחת דבריו הן לדעתי חלק מהבעיה וכן מה שנובע מהדוגמאות האלה. להוכחת דבריו מצטט גורדון מדבריו של אסף יגורי,

מג"ד שריון במלחמת יום הכיפורים, שלכאורה בגלל ציות עיוור למפקדיו נשחק גדודו בקרב שניהל ב-8 באוקטובר והוא אף נפל בשבי. עם זאת ישנן דוגמאות רבות נוספות לחימה קשה שבהן הופגנה דבקות במשימה ושהסתיימו בכישלון מבצעי. כך, למשל, היו תקיפות חיל האוויר בקו התעלה ב-6 באוקטובר 1973, וכך הייתה גם התקיפה שניהל חיל האוויר נגד סוללות הנ"מ הסוריות במלחמת יום הכיפורים (מבצע "דוגמן"). האם גם במקרים האלה היה גורדון מדבר על ציות עיוור וטוען כי הוא היה שגוי? לטענת גורדון הגישה הראויה היא "משמעת ביקורתית", שבמסגרתה ישנה למקבל ההוראה הזכות לבקר אותה ולבצע בה שינויים כאשר התייעצות אינה אפשרית. לחיזוק גרסתו מביא גורדון מדבריו של מפקד חיל האוויר בני פלד בנוגע לציות ובנוגע למצבים הקיצוניים שבהם הפקודות הן בחזקת "ייהרג ולא ייערער". ברצוני להביא את דבריו של פלד באופן מלא יותר. בסיפא של דבריו של פלד ישנה התייחסות מפורשת מתי שיקול דעתו של המבצע אינו רלוונטי, ועליו לבצע את המשימה ללא סייג. אני מוצא לנכון להביא את הציטוט המלא מדבריו של בני פלד נוכח חשיבותם: "לעומת חופש בחירה זה, יש פקודות לגביהן אני קובע ייהרג ולא ייערער. וזאת במקרה שאי-ביצוע משימה עלול לגרום לשואה. במקרה זה יש לומר בגלוי למוביל הטיסה, שאם ספק בליבי - נמצא אחר. בנושא הצלת אנשים יש לומר דברים חד-משמעיים. בעניין פיקוח נפש יש לבצע כל משימה שהיא, אף רבת סיכונים"¹.

איפה כאן המוסר?

לדעתי אכן יש מחיר לציות עיוור הנובע ממשמעת נוקשה, אך עם זאת לא ניתן להתעלם מהמחיר שמשלמים במצב שבו כל לוחם מפעיל את שיקול דעתו ומתעלם מהפקודות שהוא מקבל. כפי שעולה מהדברים, התפיסה הרווחת בחיל האוויר היא שישנה למוביל או למבצע הזכות לערער ולהפעיל שיקול דעת אם לבצע את המשימה או לא. ייתכן שהמצב הזה נובע מכך שחיל האוויר מונח את לוחמיו לחשיבה עצמאית, וייתכן שהסיבה לכך נעוצה בעובדה שאת מערכות הנשק המורכבות של חיל האוויר מפעילים במרבית המקרים אנשים בודדים הרחק ממרכז הפיקוד. עם זאת אנחנו כמעט שלא רואים תפיסה דומה בכוחות היבשה. ברצוני להתמקד בבעייתיות שנובעת מהתפיסה הנ"ל. לפני כמה שנים רואיינו שלושה טייסים לעיתון הארץ² בנוגע להתנהגותם בעת מלחמת לבנון הראשונה. אחד הטייסים אמר כי סירב להפציץ עיר משום שהוא אדריכל "הבונה ערים" ולא הורס אותן. טייס אחר אמר כי החטיא בכוונה בהפצצת מטרות בצור שאליהן כיוונו אותו כוחות מהקרקע שהיו זקוקים לחילוץ לאחר שנקלעו למצוקה קשה.³ ההתנהגות הזאת של הטייס היא הפרה ברורה של הנחיות בני פלד שלא לדבר על כך שהיא הפרה של צו מוסרי המחייב כל חייל בצבא. האם יודעים אותם טייסים בכמה מקרים סיכנו כוחות חי"ר ושריון את עצמם כדי להגיע אל טייס שנשטף? בכל המקרים שאני מכיר (ויש בוודאי רבים אחרים) נכנס הכוח הקרקעי לשטח מוכה אך כדי לחלץ את אנשי צוות האוויר. לאנשי כוחות הקרקע אין זכות המוקנית משום מה לטייסים להרהר ולערער על פקודות מבצע שאין בהן כל עניין מוסרי. להיפך, הצלת חיים היא עניין מוסרי מהמעלה הראשונה, ולכן

סא"ל (מיל') ד"ר עפר דרורי
מנהל אגף ביחידת מחשב גדולה,
המקים והעורך של אתר הגבורה
www.gvura.org

סרן עמוס, טייסת העמק: "אני חושב שמרנו על קודים מוסריים גבוהים" (מתוך ביטאון הה"א מס' 171 עמ' 27) | מתן לגיטימציה רחבה מדי לביקורת עצמית על פקודות ומתן אישור גורף לשנות פקודות יכולים להוביל למקרים של סיכון חיי אדם

באותו הרגע, ולעומת זאת ידעתי שהרג פנים מפשע, שכל חטאם שנקלעו למקום ברגע נתון, "יישב" גם הוא על מצפוני. בסופו של דבר מצאתי פרצה בגדר החיה ושלחתי לתוכה חוליה (שאליה הצטרפתי מאחור), אף שהייתי מודע לגמרי שאני מסכן את אנשיה. החוליה עברה, ואני אחריה. לא נפתחה עלינו אש, וראינו שני זקנים לבנונים עובדים במטע שמאחורי הגדר החיה. נשמתי לרווחה, וכל המתח התנקז לכעס על המדינה ששלחה אותי למצב בלתי אפשרי כזה. גם אז וגם היום אינני יודע מה נכון היה לעשות. במבחן התוצאה שיקול הדעת היה נכון, ומצפוני נשאר נקי, אבל אילו חס וחלילה היו נפגעים חיילי, עד היום לא הייתי סולח לעצמי.

הערות

1. בני פלד, "מרחב ההחלטה של המוביל", **מחשבות באוויר** 23, חיל האוויר, 1997, עמ' 32.
2. אביחי בקר, "למה סירבנו", **הארץ**, 26 בספטמבר 2002. הכתבה מופיעה גם באתר: <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=212575>
3. מדובר בקרב שניהל גדוד צנחנים בצור. לכוח היו שבעה הרוגים, פצועים ונעדרים. בשיאו של הקרב נחטף המג"ד, סא"ל אורי גייגר, וגופתו נמצאה לאחר מכן כשעליה סימני דקירות.
4. מתוך איגרת הרמטכ"ל למפקדי צה"ל כפי שפורסמה בעיתון הארץ ב-12 ביולי 2005

יש לבצעה ללא כל שהייה.

לדעתי, הפרשה הזאת של שלושת טייסי חיל האוויר במלחמת לבנון הראשונה לא טופלה כראוי, אף שהם הודו מעל דפי העיתון בהתנהגותם. כך קרה שבשנת 2000, במהלך אירועי הדמים ליד קבר יוסף, היה סירוב נוסף של טייס לירות על המון שסיכן את חייהם של החיילים שהיו בקבר יוסף. לא ידוע לי אם הפרשה הזאת טופלה כנדרש, אבל גם אם טופלה ולא פורסמה, יש בכך משום פגם העלול להשפיע על העתיד. טוב עשה מפקד חיל האוויר לשעבר, אלוף דן חלוץ, שהדיח ללא שהיות כמה טייסים שחתמו על מכתב סירוב לשרת בשטחים.

בעניין הציות כתב דן חלוץ ערב ההתנתקות (שכבר היה הרמטכ"ל): "מותר לנו ואף חשוב להתלבט, להתייסר ולכאוב, אך אסור לנו בתכלית האיסור לסרב לביצוע המשימה. צה"ל לא יהיה סלחני, מתפשר או דר-משמעני בכל הנוגע לחובת הציות... סרבנות היא מסלול חד-סטרי, שהעולה עליו לא יוכל לחזור לאחור".⁴ במלחמת לבנון השנייה היו גילויי גבורה רבים של טייסים שלא היססו להיכנס לשטחים מוכי אש כדי לחלץ לוחמים פצועים ובכך הצילו חיים. יתר על כן, אף היו מקרים שבהם מנע הפיקוד הבכיר מטייסים חדורי מוטיבציה להיכנס לשטחים מסוכנים כדי לחלץ פצועים וזאת מחשש שהמסוקים ייפגעו, ללמדך ששיקול הדעת שניתן לטייסים הוא מוגבל ואינו מתקיים בכל תנאי.

טענתי היא שמתן לגיטימציה רחבה מדי לביקורת עצמית על פקודות ומתן אישור גורף לשנות פקודות יכולים להוביל למקרים של סיכון חיי אדם.

במקורותינו כתוב כי "הבא להורגך השכם להורגו", אך לעיתים, מתוך רצון לשמור על מוסריותנו, אנחנו מוותרים על חיינו או על חיי חברינו. לא למצב כזה עלינו לשאוף או לחנך. לדעתי, עלינו לחנך לדבקות במשימה ולביצוע משימות כמעט בכל תנאי כאשר חיי אדם מוטלים על הכף.

ניסיון אישי מלבנון

ברצוני לסיים בחוויה אישית ולהמחיש את הדילמות הקשות שחווה לוחם בשטח. במלחמת לבנון הראשונה קיבלתי משימה לסרוק ואדי מצפון לצידון שבו היו נטועים עצי פרי רבים. המטרה הייתה לאתר ולפגוע בחוליית מחבלים שאמורה הייתה להיות בו. נענו פרוסים לרוחב הוואדי ובשוליו. לפתע שמעתי רחשים מעבר לגדר חיה שחצתה את הוואדי. עצרתי את הכוח והעליתי רתקים לשולי הוואדי. התגובה המבצעית הנכונה באותו הרגע הייתה לתת מכת אש לעבר הגדר החיה כדי לפגוע באנשים שנמצאו מעבר לה היות שנענו לקראת היתקלות עם מחבלים. אבל במקביל עלתה בראשי המחשבה שאולי מעבר לגדר החיה נמצאים חקלאים העובדים במקום. אני זוכר היטב את ההתלבטות שהייתה לי באותם חלקי שנייה: המחשבה שאצטרך בגלל שיקול דעת זהיר מדי לבקר את משפחות החיילים שיהרגו עלתה בראשי